

A zsidók orosz nyelve

Veršik, Anna: O ruskom ázyke evreev. = Die Welt der Slaven, XLVIII. Bd. 2003. 135–148. p.

A világon sokféle zsidó nyelvet beszélnek. A Paul Wexlertől származó osztályozás funkciói és történetük alapján négy típust különböztet meg: (A) Olyan zsidó szubsztrátumon kialakult nyelvek, amelyek az óhébertől indulva nyelvváltások szakadatlan láncolatán mentek át. Az ilyen nyelvek a helyi lakosság nyelvének és zsidók által hozott komponenseknek – többek között a szemita komponensnek – az ötvözetét képezik. Ilyen például a jiddis vagy a dzsudezmo (ladino, judeospanyol). Elnevezésüket többnyire a *judeo-* előtaggal képezik (judeoarab, judeoarameus stb.). (B) Néha a nyelvváltás vagy a zsidók, vagy a nem zsidók körében megy végbe, de nem egyszerre a két népcsoportnál. Ilyenkor zsidónak kezdenek nevezni egy zsidó szubsztrátum nélküli nyelvet azért, mert zsidók beszélik. Példa erre a bagdadi arab dialektus, amelyen eredetileg a város összes lakosa beszélt, de később a muzulmánok áttértek a beduinok arab dialektusára, a zsidók pedig megtartották a korábbi nyelvjárást. Az ilyen típusú nyelveket judaizált (az angol terminológiában 'Judaicized') nyelveknek nevezik. (C) A vallásos szövegek szó szerinti fordításakor olyan nyelvek keletkeznek, amelyek tökéletesen követik az eredeti szintaxisát. Kizárólag a vallási szövegek fordítására és kommentálására szolgáló „tükörfelnyelvek” ('calque languages'). (D) Ezek a nyelvek akkor keletkeznek, amikor egy zsidó nyelvről áttérnek egy nem zsidó nyelvre, például amikor a nagy számú jiddisül beszélő kelet-európai bevándorló első nemzedéke megpróbált megtanulni angolul. Ezek a nyelvek nem feltétlenül térnek el jelentősen a környező nem zsidó nyelvektől, de az eltérések nem csak lexikaiak lehetnek. Az ilyen nyelvek az óhéber és arameus szókincsen kívül egy másik zsidó nyelvből (az adott példában a jiddisből) is vehetnek át szavakat. Az ilyen nyelveket zsidó angolnak, zsidó lengyelnek stb. nevezik.

Az orosz zsidók esetében a D típus a jellemző, bár elég széles skálán mozognak ennek változatai. A változatok lehetnek időrendiek, területiek és funkcionálisak. Az asszimiláció önmagában túlzottan leegyszerűsítő fogalom. Külön kell beszélni kulturális és nyelvi asszimilációról, amely lehet teljes vagy részleges. A jiddisről az orosz nyelvre való áttérés önmagában véve nem jelenti még a zsidó identitás feladását. Így például az Orosz Birodalomban a zsidóság egy részének a nyelvi asszimilációja következtében a XIX–XX. század fordulóján megjelenik az orosz nyelvű zsidó publicisztika és szépirodalom. Ezeket a műveket képzett emberek írták, akik tökéletesen birtokában voltak az orosz irodalmi nyelvnek, de mivel ez az irodalom zsidókról és zsidóknak szólt, elkerülhetetlen volt a zsidó kultúra, vallás és a zsidó lét terminusainak a használata ezekben a szövegekben. A mai orosz nyelvű zsidó publicisztika nyelve eltér az egy évszázaddal korábbtól többek között azért is, mert újabban a zsidó reáliákra vonatkozó jövevényszavak forrása már nem a jiddis, hanem az ivrit. A területi különbségek is jelentősek lehetnek, például jelentős a különbség a moszkvai és a kisinyovi zsidók orosz nyelve között. Különleges jellemzői vannak az odesszai orosz nyelvnek, éppen jiddisből kölcsönzött jegygyei miatt. Jellegzetes irodalmi rögzítése ennek a jiddis által erősen befolyásolt orosznak Iszaak Babel hőseinek beszéde. Az odesszaihoz hasonló, de más szociolingvisztikai paraméterei vannak az úgynevezett „zsidó akcentusnak” az oroszban. Az I. világháború és az 1917. évi forradalom feldúlták az addigi kisvárosi zsidó létet, ugyanakkor megszűntek a zsidóknak a nagyvárosokban való letelepedését korábban tiltó korlátozások. A jiddis anyanyelvű zsidóság nagy tömegekben települt meg az orosz többségű nagyvárosokban. Hasonló helyzet alakult ki, mint az Egyesült Államokban. A zsidók kénytelenek voltak elsajátítani az orosz nyelvet, de jiddis anyanyelvük interferenciája révén kialakult az a

nyelvváltozat, amit „zsidó akcentusnak” szoktak nevezni. Míg Odesszában az előbb említett, a jiddis által befolyásolt orosz nyelvet a városnak nem csak a zsidó, hanem az orosz lakossága is használja, a többi orosz nagyvárosban ez a „zsidó akcentus” csak a zsidóság beszédét jellemzi. Ennek vannak prozódiai és hangtani jellegzetességei, például a kérdő mondat sajátos emelkedő-ereszkedő intonációja vagy az uvuláris („raccsolt”) *r* hang, de alaktani és mondattani jegyei is (pl. a jiddis szórend vagy a vonzatok tükrözése az orosz beszédben). Ez a jellegzetes orosz zsidó nyelvváltozat a második nemzedéktől kezdve, amikor a zsidó beszélők anyanyelve már az orosz, nem tűnik el, hanem sajátos funkcionális változattá alakul át. Használják humorisztikus céllal is a zsidók orosz beszédének imitálására, de maguk a zsidók is használják egymás közötti érintkezésükben afféle csoportnyelvként, a zsidó identitásuk hangsúlyozására.

Végül a szerző azt vizsgálja, hogyan hat egymásra az orosz nyelv zsidó és nem zsidó variánsa. A zsidó variáns közvetít a nemzsidó variáns felé számos jiddis eredetű jövevényszót és tükörszót, amelyek az oroszban speciális jelentést kaphatnak. Így például a *fiš* szó jelentése a jiddisben egyszerűen csak ‘hal’, az oroszba átkerülve azonban ‘töltött hal mint jellegzetes zsidó étel’. Érdekes jelenség, hogy az orosz nyelvű zsidók között kialakultak a zsidó nevek és a nem zsidó nevek közötti ekvivalencia szabályai, például az orosz *Boris* a jiddis *Ber*, *Berl*, *Borex* megfelelője, a *Mihail* pedig a *Mojše*, *Mendl*, *Motl*, *Meir* nevek párja.

Zoltán András

Macedón nyelvi és etnikai identitás az égei-tengeri Macedónia nyugati részén

Voß, Christian: Macedonian linguistic and ethnic identity in Western Aegean Macedonia. = Die Welt der Slaven, XLVIII. Bd. 2003. 53–68. p.

Görög-Macedónia az utóbbi évtizedben kedvelt terepe lett a néprajzkutatóknak, noha az 1980-as évek végén még tartóztattak le itt dialektológusokat, ami azt bizonyítja, hogy az 1850-es évektől kezdve mindmáig errefelé minden nyelvész orosz kémnek tartanak. Ennek ellenére az 1990-es években is folytak nyelvészeti kutatások a szláv nyelvű lakosság körében, mégpedig egyrészt a Szalonikitől keletre fekvő vidéken, másrészt pedig a Flórina környéki falvakban, amelyeket a macedón öntudat központjának tartanak Görögországban.

A szerző szerint a kutatásnak a Szaloniki és Édesza közötti területre kell koncentrálnia, mivel ott él a szlávul beszélő lakosság zöme. Ezt a lakosságot korábban nagyban bolgár öntudatra nevelték egyrészt nyelvjárásuk miatt, másrészt történelmileg: 1912 előtt és után is élénk kapcsolatban álltak Szófiával és a Bulgáriához tartozó pirini Macedóniával, ennek megfelelően alakult szerepük a második világháborúban. Ugyanakkor le kell szögezni, hogy nem lehet közös identitásról beszélni sem az égei-tengeri Macedónia egész nyugati része, sem a szomszédos Flórina és Édesza prefektúrák tekintetében. A macedón identitás Görögországban egyet jelent a szűklátókörűséggel, a földrajzi és a társadalmi mobilitás hiányával. Másfelől az is tény, hogy a nyelvi-etnikai különállás tudata éppen a sokszor szélsőségesen erőszakos asszimilációs politika miatt maradt fenn. A szláv dialektusok fennmaradását nagyban elősegítette, hogy a görög kormányzat 1976-ig kitarzott a mesterséges irodalmi nyelv, a katharevusza mellett. Ha a görög köznyelvet (dimotiki) száz évvel ezelőtt bevezették volna az iskolákban, akkor az asszimiláció sokkal gyorsabban végbement volna.

Különbség van a Flórina, illetve az Édesza és Náusza környéki falvak lakóinak mentalitása között annak következtében, hogy az egyes falvak milyen szerepet töltek be a II. világháború alatt. Nem igaz az, hogy a szláv ajkúak a német megszállás alatt mind egy hajóban eveztek: nyolcvan százalékuk közömbös volt, tíz százalékuk a görög partizánok oldalán állt, a maradék tíz százalék a németektől vagy a bolgároktól szerzett fegyverekkel a görögök ellen harcolt. Ezek a régi történetek máig nem merültek feledésbe. A polgárháború macedón és görög feldolgozásai egyaránt nagy leegyszerűsítéseket tartalmaznak. Nem igaz az, hogy „a szlávok mind árulók” (ahogy a görögök állítják), sem az, hogy „a szlávok mind macedón nemzeti hősök” (ahogy a macedónok hirdetik). A világháború megakadályozta, hogy a szláv ajkúak beolvadjanak a görög nemzetbe, mert megbélyegezték őket nemzeti és később politikai szempontból is (1949 után a „szláv” a „kommunista” szinonimája lett). Sok olyan falu van, amelyet a görögök kétszer is leromboltak az 1940-es években, először a kommunista ELASZ, másodszer a monarchista kormánycsapatok megtorló akciói keretében. Bármely oldalon álltak is ezen falvak lakói, mindenképpen a görögök voltak az ellenségeik.

A macedón tudat általában csak helyi születést, tősgyökerességet jelent, nem nemzeti-ségi vagy nyelvi különállást. Kivétel ez alól Flórina, amely hagyományos kapcsolatokat ápol a szomszédos exjugoszláv Bitolával, ahol mintegy tizenötezer Görög-Macedóniából áttelepült szláv ajkú él. A Flórina környéki szláv ajkú falvakban a helyi mulatságokban olyan dalokat lehet hallani, amelyek a görögök távozására szólítanak fel. A flórinai nyelvi helyzet az efféle provokációktól eltekintve, úgy tűnik, kedvére van az athéni kormánynak, mert ezáltal úgy tűntetheti fel, mintha a szláv kisebbség jelenléte kizárólag a flórinai határvidékre szorítkozna. Ezt a tabut azonban nemrég visszavonhatatlanul megtörte Tászosz Kosztópulosz „A betiltott nyelv” című bestsellere, amelyből kiderül, hogy a 140 ezer lakosú Édesza prefektúrában a lakosság 70–80 százaléka szláv ajkú, tehát a szlávok abszolút száma háromszor annyi, mint az 50 ezer lakosú Flórina prefektúrában, ahol a lakosságnak 60 százaléka szlávajkú. Ugyanakkor csak Flórina szláv ajkú lakói tartják saját szláv nyelvüket egyértelműen macedónnak, bár ott is vannak, akik bizonytalanok abban, hogy nyelvjárásuk macedón-e vagy bolgár. A többi vidéken a szláv valamiféle csoportnyelvként, szubsztandard bizalmas társalgási nyelvként funkcionál. Közben nagy változások mentek végbe a falu életében. Míg korábban az asszonyok voltak a szláv anyanyelv őrzői és továbbadói, a női egyenjogúság és munkavállalás következtében többnyire fülhagytak azzal, hogy gyermekeiknek átadják szláv nyelvüket. Ugyanakkor az utóbbi évtizedek liberálisabb légkörében Flórina környékén ismét sok fiatalnak a szláv lett az anyanyelve az 1990-es években. Ebben a régióban szó sincs a nyelv kihálásáról.

Zoltán András

Az inkeri (izsór) nyelv megőrzésének problémái

Mirenkov, Vladimir: *Problemy sohraneniá izorskogo ázyka. = Predely zemli i soznaniá – Boundaries of Earth and Consciousness. Proceedings of the Sixth ICCEES World Congress, Tampere 2000. Editors Toivo Flink, Katja Hirvasaho. Helsinki, 2002 (= Studia Slavica Finlandensia XIX). 206–211. p.*

A finnugor nyelvek közül az inkeri (izsór) van a legnehezebb helyzetben. 1926-ban még tizenhét ezren vallották magukat inkerinek, 1939-ben már csak hétezer-hétszázan, ma pedig már mindössze nyolcszázan. Az inkeri nyelv sorsa a szovjet korszakban és jelenleg is

függ a politikától, a hatóságoknak a nyelv beszélőjéhez való viszonyától és az általuk formált közvéleménytől.

Az idézett 1926. és 1939. évi adatok azt mutatják, hogy 13 évnyi békeidő alatt az inkerik száma a felénél is kevesebbre csökkent. Mindez annak az 1930-as évek elején a politikában érvényesülő irányzatnak az eredménye, amely a társadalmi élet minden területét egységesíteni kívánta. Ennek gyakorlati megvalósítása a legtragikusabb módon tükröződött az inkerik sorsában. Ennek részleteiről több publikált és publikálatlan visszaemlékezés tájékoztat.

Az inkerik ortodoxok, így azonosságtudatuk legfőbb jellemzője a nyelv. A gyermekeik sorsáért aggóató szülők azonban inkább nem tanították meg a gyermekeiket az inkeri nyelvre, így aztán az kezdett kimenni a használatból. Egyetlen falu – Bol’šoj Kuzëmkin – vesztesége 46 fő volt a nagy terror éveiben. Mindezek fényében az inkerik esetében aligha beszélhetünk természetes asszimilációról, hiszen a politikai elnyomás vezetett oda, hogy az inkeri mint külön öntudattal rendelkező etnosz eltűnt. Mint ismeretes, a kis népek legműveltebb, legaktívabb képviselőit érintette a legtragikusabban a megtorlás: a gazdasági vezetőket, a tanítókat, az alkotóművészeket. Mindezt a szerző V. Junus sorsával illusztrálja. Junus az észtfinn–inkeri tanítóképzőben tanított inkeri nyelvet, társszerzője volt az 1932-ben megjelent inkeri ábécéskönyvnek. 1936-ban jelent meg tanári segédkönyvként inkeri nyelvtanának első része. Ekkor harmincegyedik évében járt, és a leningrádi történelmi és nyelvészeti intézet docense volt. 1937. október 29-én letartóztatják, és néhány napon belül halálra ítélik, november 15-én már agyon is lőtték. Az volt a vád ellen, hogy egy ellenforradalmi nacionalista és fasiszta szervezethez tartozott. Húsz évvel később, a felesége által indított rehabilitációs eljárás során kiderült, hogy a Leningrád megyében nem volt ebben az időben semmiféle ellenforradalmi szervezet. A hatóságok Finnország és Észtország lerohanására készülve tisztították meg a határövezetet a nemkívánatos elemektől. Azt az észtfinn–inkeri tanítóképzőt, amelynek inkeri tagozatán Junus 19 hallgatónak tanította az inkeri nyelvet, 1936-ban zárták be, és azóta sem nyitották meg újra.

Az inkeri nyelv számára kedvezőtlenek voltak a szociálpszichológiai feltételek a szovjet korszakban, de az ingermanlandiak számára az utóbbi évtizedben kedvezőbb klímában sem indult meg a fejlődése, mivel a rombolás igen nagy volt. Az inkeri etnikumhoz tartozó emberek egymás közti érintkezésének a nyelve ma már az orosz, az inkeri csak a szépirodalomban és a folklórban él.

Zoltán András